

Nilufər Hüseynova
Bakı Slavyan Universiteti

ALMAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN DİDAKTİK OYUNLARIN LİNGVODİDAKTİK SƏCİYYƏSİ

Açar sözlər: *didaktik oyunlar, lingvodidaktika, alman dilinin tədrisi, interaktiv təlim, metod, kurikulum*

Keywords: *didactic games, linguistics, German language studies, interactive training, method, curriculum*

Ключевые слова: *дидактические игры, лингводидактика, обучение немецкому языку, интерактивное обучение, метод, куррикулум*

Müasir təhsil sistemində müxtəlif təlim üsulları, texnologiyalar və pedaqoji metodlardan istifadə olunur. Bəzən ənənəvi və innovativ metodikalar fərqli şəkildə təqdim edilir. Hazırda dilin tədrisi metodikasında təlim üsullarının passiv, aktiv və interaktiv növlərə bölünməsinə təklif edənlərin sayı xeyli artmışdır. Bu da təsadüfi deyildir, çünki son təcrübədə ənənəvi dərslərdən fərqli olaraq qeyri-standart dərslərin aparılması metodikası vüsət alır.

Dərsin elmi və praktiki səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün didaktikanın son nailiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Bu dərslər pedaqogika və psixologiya sahəsində son nailiyyətlərə əsaslanmalıdır.

Müasir dərs şəxsiyyətin psixoloji özəlliklərinə (yəni düşüncə, hafizə, hiss və təsəvvür) əsaslanmalıdır. Eyni zamanda şagird təhsil prosesinin subyekt olmalıdır, yəni müəllim interaktiv metodla işləməlidir [1].

Sözgedən "interaktiv" qarşılıqlı əlaqə, dialoq deməkdir. Təhsilin keyfiyyətinin səmərəliliyinin artırılması üçün interaktiv metodlar xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İnteraktiv metodlar birgə təlimin təməlini (əməkdaşlıqda təlim) təşkil edir. Həm şagird, həm də müəllim təlim subyektləridir. Müəllim bu zaman təlim prosesinin daha təcrübəli təşkilatçısı kimi çıxış edir. Təhsil prosesindəki bütün iştirakçılar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olurlar [8].

Onlar məlumat mübadiləsi edir, problemləri birgə çözürlər, vəziyyətləri simulyasiya edir, həmkarlarının hərəkətlərini və öz davranışlarını qiymətləndirirlər. Müasir təlim prosesində üstünlük interaktiv, təlim prosesində şagirdlərin əldə etdiyi bacarıqları, bilikləri nümayiş etdirmək üçün mühit yaradan təbii metodlara verilir. İnteraktiv metodlar bizə insanın şüurunu deyil, həm də onun duyğularını, emosiyalarını, qətiyyətli keyfiyyətlərini, yəni "bütöv şəxsiyyət"i təlim prosesinə daxil etmək üçün istifadə etməyə imkan verir. Bu hal, şübhəsiz, tədris materialının mənimlənmə faizini daha da artırır.

İnteraktiv metodun tətbiqi təlim prosesini daha da intensivləşdirir, dərstdə hər bir şagirdin fəaliyyətini maksimum dərəcədə artırmaq üçün şərait yaradır, dərsləri maraqlı edir və bu da təlimin inkişaf aspektini aktuallaşdırır. İnteraktiv təlim metodlarının əsas məqsədi və mahiyyəti hər bir şagirdin maksimum inkişafına nail olmaqdır.

Bizim tərəfimizdən tədqiq olunan didaktik oyunlar da interaktiv tədris üsulları ilə bağlıdır. İnteraktiv üsullar da test metodunu ehtiva edir. Testlərin mühüm nəzarət vasitəsi kimi istifadə edilməsi, mənimsəmə-qeyri-mənimsəmə haqqında vaxtında məlumat əldə etmək zərurəti ilə şərtlənir. Test üsulu uğurlu hesab edilir, çünki qısa müddət ərzində bir çox şagirdlərin biliklərini yoxlamaq mümkündür.

Alman dilinin daha dərinədən mənimsənilməsini təmin etmək üçün linqvodidaktikanın tələblərinə cavab verən metodoloji cəhətdən əsaslandırılmış iş sistemi – təlimin kommunikativ yönümlü olması və vərdişlərin tədricən formalaşması tələb olunur [7].

Tədris prosesində didaktik oyunlardan istifadə düzgün seçilmiş metodik üsulların yeri və sistemli tətbiqi dialektik şəkildə əsaslandırıldıqda istənilən nəticəni verə bilər.

Linqvodidaktik ədəbiyyatın təhlili və Azərbaycanda şəhər və kənd məktəblərində müəllimlərin təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, problemin nəzəriyyəsi və təlim praktikasında alman dilinin tədrisi metodlarının və priyomlarının müəyyənləşdirilməsində fərq var. Bir və eyni hadisə müxtəlif müəlliflərin deyil, həm də eyni alimlərin dərslərlərində üsul, metod, iş növü adlanır. Belə hal orta məktəb şagirdlərinin alman dilində nitqinin təliminin effektivliyini azaldır.

Beləliklə, R.Y.Barsukun “Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri” kitabında aşağıdakı üsullardan istifadə etməyi təklif edir: müəllimin sözü, müsahibə, dil faktlarının təhlili, kitabla iş, ekskursiya.

Psixoloji meyarlara görə, “metod” anlayışına eşitmə imla, əzbər öyrənmə, idrak meyarlarına görə isə induksiya, deduksiya, müqayisə, təhlil, sintez aiddir. Aktiv və passiv metodların təsnifatında hazır məndən surətin köçürülməsi metodu adlanır. “Orfoqrafiya təlimi metodları” bölməsində metodik priyomlara yuxarıda təlim metodları kimi nəzərdən keçirilən köçürmə, diktant daxildir. Bu vəziyyəti izah edərək müəllif yazır: “Təlimin metod və priyom konsepsiyaları arasında sərhəd praktik olaraq yalnız şərti təsvir edilə bilər ... alman dilinin təlimində şagirdlərə münasibətdə müəllim fəaliyyətinin eyni üsulu həm metod, həm də priyom adlandırıla bilər” [2, s.7].

Azərbaycanda xarici dilin tədrisi metodlarının nizamlanması, sistemləşdirilməsi işinə R.Y. Barsuk və F.Ə.Seyidov tərəfindən cəhd edilmişdir. Fənnin məntiqi komponentinin mənimsənilməsi üçün onlar, şifahi metodu (məlumat, söhbət) ayırır və biliyin qazanılması mənbəyinə əsasən müəllif alman dilinin öyrənilməsinin aşağıdakı metodlarını göstərir:

1. Dilin nəzəri öyrənilməsi metodu.
2. Dilin nəzəri və praktiki öyrənilməsi və nitq təlimi metodları.
3. Nitqin praktiki təlim metodları [3, s.125].

R.Y.Barsuk və F.Ə.Seyidova görə, nəzəri dil öyrənmə metodları, ilk növbədə, dil mənalarının dərki və onların fərqləndirilməsi prinsipinə əsaslanmalıdır. Bu prinsipə uyğun üsullar və priyomlar məntiqi səciyyə daşıyır: müqayisə, təhlil, sintez, deduksiya, induksiya, ümumiləşdirmə, mühakimə, nəticə. Burada metodlarla priyomları fərqləndirmək çətindir, aşağıda onlar xüsusilə induksiya və deduksiya daxil olmaqla təfəkkür əməliyyatları adlandırılır [3, s.16].

Biz alman dilinin tədrisi metodikası sahəsində aparıcı mütəxəssislərin ən mühüm araşdırmalarına toxunmuşuq. Çünki alman dilinin tədrisi aparılan məktəblərə yönəldilən digər metodikalarda bu aspektləri izah edərkən onların mövqeyi metod və priyomları şərh etmək üçün əsasdır.

Azərbaycan məktəbində alman dilinin tədrisi metodikasında təlim metodları probleminin qoyuluşu və həlli cəhdi F.Y.Veysəllinin tədqiqatlarında aparılır [5].

Tədris nəzəriyyəsinin və praktikasının təhlili əsasında F.Y.Veysəlli tədris prosesinin təşkili üçün məlum metodların xüsusi birləşməsi ilə xarakterizə olunan təlim metodları və priyomları sistemi təklif edir, Azərbaycan məktəbində alman dilinin tədrisi metodları və priyomlarının inkişafı və təkmilləşdirilməsi yollarını praktiki baxımdan doğma olmayan dilin tədrisi prosesinin spesifik qanunauyğunluqları, eləcə də onlar tərəfindən şərtləşdirilmiş ən mühüm dil metodlarından asılı olaraq müəyyənləşdirir və əsaslandırır.

F.Y.Veysəllinin sözlərinə görə, “Dil təlimi metodikası metodik priyomlar sistemindən formalaşmış və biliklərin verilməsi və mənimsənilməsinə xidmət edən tədris, mövzunun xüsusiyyətlərini, fənnin özünəməxsusluğunu, öyrənilən mövzunun xarakterini və təlim mərhələsini nəzərə alaraq bacarıq və vərdişlərin inkişaf etdirilməsi üsulunu” nəzərdə tutur. Metodik priyom “tamamlanmış bir hərəkət və ya müəllim və şagirdin bir sıra hərəkətləri ilə ifadə olunan və müəyyən bir linqvistik vəzifənin həlli ilə əlaqəli ifadə edilən tədris metodunun elementi” kimi müəyyənləşir [5, s.215].

Alman nitqinin qavranılması qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsinə yönəldilən metodik priyomlar düşüncə proseslərinin fəal iştirakı, planın prioritetləri, idraki tapşırıq və ya oyun tapşırığını nəzərdə tutur.

F.Y.Veysəlli alman dilinin tədrisi metodlarının yuxarıda göstərilən əsas xüsusiyyətlərinə əsasən onları aşağıdakı təsnifatı təklif edir:

Metodlar qrupu	Metodlar və onların variantları
1. Xəbərverici	1. İzah metodu: a) evristik; b) doqmatik; c) analitik-sintetik. 2. Dərsləklə işin metodikası: a) dərslək hazır biliklərin mənbəyi kimi; b) plan, paraqraf, cədvəl tərtibi üçün dərslək

2. Möhkəmləndirici	Təlim metodu: a) yenidən hasil edən; b) instruktiv-məşğələ.
3. Praktiki	Təcrübə metodu: a) produktiv; b) vadaredici
4. İdarəedici	1. Şifahi sorğu metodu: a) şagirdlərin mövzunu izah etməsi; b) tapşırıqların yerinə yetirilməsi; c) bütün sinfin sorğusu. 2. Yoxlama yazı işlərinin metodu.

Hesab edirik ki, metodların bu təsnifatı orijinaldır, o, müəllimin (təşkilat rolu) və şagirdin qarşılıqlı təsir göstərdiyi pedaqoji prosesin reallığını əks etdirir. Bu araşdırmada biz bu konsepsiyanın müəyyən müddəalarını keyfiyyətcə yeni yanaşma kimi qəbul edirik.

R.Barsuk, F.Seyidov qeyd edirlər ki, təlim metodlarının problemləri ilə bağlı müzakirə iştirakçıları bu və ya digər dərəcədə həmcins empirik şəkildə hazırlanmış metodları müxtəlif təsvirlər ilə müşayiət edərək və tez-tez “göstərmək”, “izah etmək”, “analoji”, “təqlid”, “anlatmaq”, “qarşılaşdırma”, “transformasiya”, “quraşdırma” və s. kimi təqdim edirlər. Bu üsulları imitativ, müqayisəli və digər metodların dərəcəsinə çatdırmaq, çətin ki, qanuna uyğun olsun. Burada söhbət, yəqin ki, metodlar haqqında deyil, təlim priyomları haqqında olmalıdır [3, s.21].

Müzakirədə tədris metodları və priyomları problemi yekun həllini tapmışdır, burada yalnız elmin qarşısında yeni suallar qoyulmuş və onları həll etmək yolları isə tam göstərilməmişdir.

Didaktikada metod və priyom anlayışları aydın şəkildə təsvir olunur. Priyom metodu gerçəkləşdirmə prosesində ayrı bir əməliyyatdır. “Hər bir belə əməliyyat müəllim və şagirdin qarşılıqlı fəaliyyətini nəzərdə tutur, öz əsas məzmunu ilə fərqlənir və tətbiq məqsədi ilə müəyyən edilir” [3].

Priyom təlimin strateji hədəfinə gətirib çıxaran konkret bir taktik sistemi ehtiva edir.

Azərbaycan məktəbində alman dilinin tədrisinin ilkin mərhələsində didaktik oyunların təşkili və aparılması üzrə məxsusi olaraq təklif etdiyimiz tədris modelinin əsasını priyomların cəmi təşkil edir. Seçilmiş priyomlar təlimin daha geniş hədəfinin bir hissəsi olan, alman dilinin mənimsənilməsinin kommunikativ istiqaməti ilə şərtlənən xüsusi məqsədləri həyata keçirir.

Doğma olmayan dilin öyrədilməsinin xüsusiyyətləri və apardığımız tədqiqat mövzusunun spesifikasını nəzərə alaraq, biz bu və ya digər metodun müəyyən məqsədlərinə nail olmaq üçün konkret əməliyyatlar şəkildə təlim prosesini nəzərdə tutan alimlərin fikrini bölüşürük [2]. Bir qayda olaraq, bu və ya digər pri-

yomlardan istifadə bütövlükdə nitq fəaliyyətinin məzmunu olan nitq hərəkətlərinin və əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır.

Metodik priyomların və işlərin növlərinin seçilməsini biz hələ F.Y.Veysəlli tərəfindən təqdim olunan, dil, nitq və nitq fəaliyyəti, onların bir-birinə qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığını məhdudlaşdıran nitq hadisələrinin üç aspekti mövqeyindən aparmışıq.

F.Y.Veysəllinin nitq hadisələrinin aspektləri haqqında fikirlərinə əsasən, nitq fəaliyyəti nəzəriyyəsinə, yəni nitq, kommunikasiya prosesində dil vasitəsilə düşüncələrin və nitqin müxtəlif növ və formaları ilə həyata keçirilən, dinləmə, danışma, oxu və yazı kimi formalarda reallaşan kommunikasiya prosesinin formalaşdırılması bazası leksika və qrammatikada gerçəkləşir. [5].

Müəyyən bir sistemdə yer alan məqsədyönlü metodik priyomlar məhz bu təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün yardımçı rolunu oynayır.

Linqvodidaktik mənbələrin, eləcə də təcrübəli müəllimlərin iş üsullarının təhlili bizə metodikanın arsenalından təcrübə nəticələrinə əsasən ən effektiv olan priyom və növlərini seçməyə və bizim təlim sistemində daxil etməyə imkan verdi. Didaktik oyunların təşkili və keçirilməsi üçün priyomların seçilməsi tədqiq olunan materialın xarakteri və məzmunu ilə müəyyən edilmişdir.

Biz aşağıdakı priyom və onların modifikasiyalarını qəbul etmişik:

1. Müəllim sözü.
2. Nitqi təqlidin qəbulu.
3. Müsahibə.
4. Əyanilik.

Ənənəvi olaraq, təlimdə müəllimin sözü birinci yerdə durur. Doğrudan da, o, hər cəhətdən nümunə olmalı və bütün təlimi məhz ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına yönəltməlidir. Müəllimin sözü şagirdlər üçün xüsusilə vacibdir. Şagirdlər üçün müəllimin nüfuzu böyükdür. Lakin milli məktəbdə müəllimin sözü ikinci dərəcəlidir, çünki dilin mənimsənilməsi, əsasən, “nitq praktikası prosesində fasiləsiz tanışlıq zamanı intuitiv, qlobal şəkildə” gedir [5].

Didaktik oyunların təşkili və keçirilməsi zamanı müəllimin sözü giriş sözü, izahat və oyunun keçirilməsi şərtlərinin ifadəsi şəklində olur.

Nitqi təqlidin qəbul edilməsi, yəni nümunənin yenidən canlandırılması, nümunə ilə müqayisə təlimdə geniş istifadə olunur. Bu üsul belə fəaliyyətin inkişafına, onların dinləməsinə yardım göstərən ilkin mərhələdə xüsusilə vacibdir. İmitasiya qəbulunun məziyyəti onun əlçatanlığında, rahatlığında, bütün yaşda olan şagirdlər üçün təqlidin asanlıғыndadır. Buna nümunə təkə müəllimin tələffüzü deyil, həm də maqnitofon yazıları və ya lentə yazma, tədris filmləri və televiziya, bədii-təsviri nümunələr ola bilər [4].

Müsahibə praktik nəğmələrdə doğma olmayan dili öyrətmək üçün zəruri bir üsuldur. Müsahibənin geniş şəkildə qəbul edilməsi problemin elementlərinin ənənəvi yükü ilə tamamlanan təlim sistemində daxil edilir.

Təlimdə didaktik oyunların keçirilməsində müasir audio-video əyaninik mühüm rol oynayır. Əyaniliyin köməyi ilə şagirdlər sözün semantikasını, bu vəziyyətdə onların istifadəsini müəyyənləşdirirlər.

Didaktik oyun təlimin digər priyom və vasitələri ilə bir sıraya qoyula bilər. Lakin o, tək-cə təlim dəyərində malik deyil: oyun şagirdlərin idraki maraqlarının formalaşmasında vasitə ola bilər.

Oyuna hazırlıq zamanı şagirdlər tez-tez bir sıra əlavə idraki fəaliyyətlərə daxil olurlar.

Oyunda tez-tez müxtəlif əşyalar, oyuncaqlar, rəsmlər, kartoçkalar, cədvəllər, plakatlar, modellər, xəritələr, hazırlanmış ssenarilər, dialoqlar, şeirlərin öyrənilmiş parçaları, atalar sözləri, zərb-məsəllər və digər materiallardan istifadə edilir. Şagirdlər bu didaktik vasitələrin hazırlanmasında iştirak edirlər. Onlar müxtəlif mənbələrə – sənət əsərlərinə, lüğətlərə, məlumat kitabçalarına, tarixi və elmi-populyar ədəbiyyata və s. müraciət edirlər. Bu hal dilin öyrənilməsinə marağı daha da artırır.

Didaktik oyunlar məktəbli şəxsiyyətinin tərbiyə edilməsində, onun xarakterinin xüsusiyyətlərinin formalaşmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. Oyuna uşaqları onun digər, həm də vacib bir tərəfi – fəaliyyət metodlarının sadəliyi və əlçatanlığı sövq edir. Oyunun qaydaları həmişə sadə, anlaşılın və icrası üçün mümkündür. Bu, şagirdlərin xarici dilin söz və ifadələrdən istifadə olunmasında cəsarətsizliyin, “qorxaqlıq”ın aradan qaldırılmasına kömək edir.

Didaktik oyunlar şərti olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

- a) təlimin birinci mərhələsi üçün oyunlar;
- b) təlimin ikinci mərhələsi üçün oyunlar;
- c) təlimin üçüncü mərhələsi üçün oyunlar [8].

Təlimin birinci və ikinci mərhələlərindəki oyunlara, əsasən, nitq modeli – variantları daxildir. Üçüncü mərhələdə əsas diqqət nitqin inkişafına, tanış qrammatik strukturlarda toplanmış sözlərin praktiki istifadəsinə yönəldilir.

Təlimin birinci və ikinci mərhələləri üçün əsasən leksika və qrammatika üzrə oyunlar, üçüncü mərhələsi üçün nitqin inkişafı üçün oyunlar keçirilir.

Kurikulum tələblərini, didaktik oyunun xüsusiyyətlərini bilməklə, uşaqların marağını nəzərə almaqla, oyunun idarəetmə məharətinə malik olmaqla, müəllim uşaqlara tanış olan oyunların variantlarını inkişaf etdirir və yaradıcı surətdə yeni faydalı və maraqlı oyunlar təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər). Bakı, 2013, 86 s.
2. Barsuk R.Y. Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri. Bakı: Maarif, 1967, 115 s.
3. Barsuk R.Y., Seyidov F. Nitq inkişafına dair metodik izahat (şəkillər üzrə). Bakı: Maarif, 1967, 240 s.
4. Qaziyeva M. Xarici dilin tədrisində nitq ünsiyyəti üçün vacib olan psixoloji xüsusiyyətlər // Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri III Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU Nəşriyyatı, 2010, s. 191-195.

5. Veysəlli F.Y. Dilöyrənmənin pragmatik aspekti // Orta və ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU Nəşriyyatı, 2008, s. 214-218.
6. Yunusov D. Konstruktiv dialoq və ya düzgün ünsiyyət qurmaq qabiliyyəti / Mədəniyyətlərəarası dialoq: Linqvistik, pedaqoji və ədəbi aspektlər // Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: Mütərcim, 2010, s. 336-338.
7. <https://www.slideshare.net/TogrulPolukhov/alman-dilinin-qramatikasi>
1. 8.Усова А.П. Роль игры в организации жизни и деятельности детей // Дошкольное воспитание, 1965, № 10, с.16-25.

Summary

Linguodidactic Characteristics of Games Used in The German Language Lessons of the Azerbaijani School

To improve the scientific and practical level of the modern lesson of a foreign language, the latest achievements of science should be used. A modern lesson should be aimed at developing cognitive activity of a person (thinking, memory, feeling and imagination). At the same time, the student must be the subject of the educational process. Didactic games are also associated with interactive teaching methods. Interactive methods also include a testing method. The use of didactic games in the educational process for the development of students' speech in German should be based on the basic principles of school didactics. Each game carries the elements of learning, and for students, a peculiar form of activity, an interesting lesson, thus the didactic game has a great opportunity to provide a communicative orientation of the learning process.

Резюме

Лингводидактическая характеристика игр, используемых на уроках немецкого языка азербайджанской школы

В статье изучаются пути улучшения научного и практического уровня преподавания уроков иностранного языка, а также последние исследования науки в этой области. Современный урок должен быть нацелен на развитие познавательной деятельности личности (мышление, память, чувство и воображение). В то же время, ученик должен быть субъектом образовательного процесса. Дидактические игры также связаны с интерактивными методами обучения. Интерактивные методы включают в себя метод тестирования. Использование дидактических игр в учебном процессе для развития речи учащихся на немецком языке должны основываться на основных принципах школьной дидактики. Каждая игра несёт в себе элементы обучения, а для учащихся – это своеобразная форма деятельности. Итак, дидактическая игра имеет большую возможность обеспечить коммуникативную ориентацию процесса обучения.

Rəyçi: dos. Y.Alxasov